

ständigheter som skymtar fram åtminstone i en del av kapitlen, så borde i alla fall några av dem vara tvungna att överge de modeller och de erfarenheter som deras föregångare har försett dem med. Här kan det verka som om Byrons teoretiska ståndpunkter är i otakt med hans empiri. Det är möjligt att en del av lösningen på gåtan ligger i att han först och främst uppehåller sig vid "traditionella" livsformer, det vill säga i praktiken koncentrerar sig på Bohuslän före de gigantiska förändringar som skymtar fram i det sista empiriska kapitlet. Men kanske är det också en fråga om vilka kulturella nivåer – det vill säga, i det här sammanhanget, vilken grad av detaljer i livsformer – vi föreställer oss, när vi följer hans resonemang. Att föräldrar försöker göra sina barn rustade att överleva behöver inte innebära att de förbereder barnen för samma liv som de själva har levt; det framgår av de sista delarna av Byrons avslutningskapitel. Men vad kan då forskarna ta fasta på, i sådana fall, när de ska uttala sig om brott och kontinuitet? Kanske är det i någon mån en teoretisk läggningssak om man betonar de djupa banden mellan generationerna eller varje ny kohorts sätt att inrätta sig (och därigenom också skapa mening) i sin egen samtid.

Avslutningskapitlet adresseras, i den inledande presentationen, till "specialisten", med vilket förmodligen avses kolleger i den kultur- och samhällsvetenskapliga branschen. För dem är också bibliografin avsedd, en bibliografi som enligt Byron själv "goes beyond a listing of the sources actually cited in the text, to include a number of readings which in a general way have influenced my approach and will help the interested reader to pursue further the ideas expressed in this book" (s. 31).

För egen del tror jag de specialiserade läsarna skulle ha haft större nytta av bibliografin om den hade kompletterats av explicita hänvisningar och resonemang i texten. Förmodligen hade dessa resonemang också kunnat kasta mer ljus över Byrons val av presentationsform, det vill säga de halvt fiktiva personliga berättelserna.

Barbro Blehr

Rolf Kjellström: **Jakt och fångst i södra Lappland i äldre tid**. Nordiska museets förlag. Stockholm 1995. 325 s., ill.

Fångst, jakt och fiske har varit en förutsättning för i stort sett all permanent bosättning i lappmarkerna. Jakten tillsammans med den extensiva boskapskötseln utgjorde basen för varuutbyte och handel. Åkerbruket levde på karga villkor och gav sällan tillräckligt.

Rolf Kjellström, jakt- och samespecialist vid Nordiska museet, har i en fakatatäta studie, *Jakt och fångst i södra Lappland i äldre tid*, belyst jakten och jaktmetoderna i Västerbottens läns lappmarker (socknarna Tärna, Sorsele, Stenösele, Malå, Lycksele, Vilhelmina, Dorotea och Åsele). Studien är väsentligen baserad på uppteckningar omfattande tiden från de närmaste årtiondena före sekelskiftet fram till omkring 1930 och den har kompletterats med egna fältintervjuer om förhållandena under 1930-, 40- och 50-talen. Boktitelns "i äldre tid" motiveras av att vissa fångst- och jaktmetoder – må vara att vissa material växlat genom tiderna – tillämpats på samma sätt så långt tillbaka som vi kan finna spår av dem.

Framåt i tiden sätts slutgränsen för den traditionella jakten till efter andra världskrigets slut. Således förekom ännu hetsjakt på skidor med spjutstav eller bössa (älg och vissa rovdjur) och fångstmetoder (saxar, vissa fällor och snaror), som sedan länge var förbjudna i lag, för endast femtio till sextio år sedan.

Vintern var jaktens tid. Viltets ungar var utvuxna. Spårnö och skare, bättre möjligheter att nå och frakta hem byte från avlägsna fångst- och jaktområden. Den långa vintern från den första nysnön i september-oktober, genom de stränga januari och februari fram emot slutet av april då nätterna åter var ljusa. Fyrfotadjuret var då försedd med värdefull päls, den tidiga vinterns fåglar välnärda av höstens rikedom på föda. Senvinterns orrar och tjädrar, specialiserade på björkknoppar och tallskott, var lättare att komma åt på sina spelplatser. Den viktigaste arten, ripan, snarades ända från november fram till snösmältningen. I björk- och videslutningar fanns flockar på över tusentals fåglar. Jakt har sin utgångspunkt i ett samspel med väder och vind, men snabbt kunde detta förbytas i en kamp mot de elementära förutsättningarna, inte sällan utkämpad under halvsvält. Grundkunskaperna om viltets vanor och jaktmarkerna kunde inhämtas via en tidigare generation, men härtill måste egna, ofta dyrköpta, erfarenheter till för att bli en framgångsrik jägare och fångstman.

Kjellström koncentrerar sitt intresse till alldeles

överbäggande delen på jakt- och fångstmetoderna och framför allt på fångstredskapens konstruktion med deras många varianter. Efter en översikt av fångstredskap och vapen följer en nästan 250 sidor lång katalog, djurart för djurart, enligt dispositionen: Jaktmetoder, fångstmetoder, vapen, jakttid, bytets konservering eller skinnens preparering, bytets användning i hushållet alternativt dess saluförsel. Vanligen avslutas redogörelserna med en jaktminnesberättelse ur en uppteckning.

Beskrivningarna av stockar, gropar, tanor, flakar och hag, hetsjaktens teknik, giller av allehanda slag, saxar och åter saxar, för att inte nämna uppfinningsrikedomen när det gällt snaror, konstruerade på mångahanda sätt för varje viltslag, är sakkunnigt och noggrant genomförda och åtföljda av teckningar och fotografier. Detta långa avsnitt måste vara en fyndgruva för specialisten, men för den allmänintresserade kan det inte undvikas – i likhet med hur jägarfamiljerna upplevde de torkade ripbrösten – att deskriptionerna i längden kan kännas en smula enahanda.

Bland annat därför framstår det avslutande korta kapitlet om sekelskifteshandeln mellan affärshuset L. A. Meyer i Mo i Rana och bönderna i Sorsele, Stensele, Vilhelmina och särskilt Tärna som att komma ur snårskogen och ut på öppna fjället. Här sätts fångsten och jakten in i ett större sammanhang. Av Meyers bokföring kan bland annat utläsas ripfångstens helt dominerande roll i sortimentet. I dessa bönders samlade försäljning 1880–90 och 1895–1906 utgjorde värdet av riporna en andel av 86%. Om vi lägger till tjäder, orre och järpe när vi för gruppen skogs- och fjällfågel över 94%. Rödräv och fjällräv utgjorde tillsammans inte mer än 5%. Övrigt, d.v.s. hare, en älghud, mård och ekorre, är helt försumbart att döma av detta material. Huruvida produkter gick till andra marknader framgår inte av framställningen.

Den kanske mest intressanta uppgiften hittar vi i en tabell som sammanfattar en djupstudie av Tärnaböndernas leveranser under samma perioder till samma företag. Av det totala leveransvärdet utgjorde varugruppen Lantbruksprodukter 55%, inom vilken smör stod för inte mindre än 94%, och inom hela sortimentet för närmare 52%. Grupperna Viltprodukter och Skinnprodukter svarade för 23% respektive 2% av värdet, d.v.s. tillsammans för mindre än hälften av smörvärdet.

Smörtillverkning var så gott som uteslutande ett kvinnornas arbete. Härtill kommer att praktiskt taget den enda fångst som kvinnor (och barn) ägnade sig åt var ripsnarving och då på marker nära gården. Kvinnorna svarade således för produktionen av hälften och männen för en fjärdedel

av det värde som gården producerade för avsalu (klart definierade produkter). Värdet av andra produkter till försäljning förefaller av tabellen att döma kunna fördelas i samma proportioner mellan könen. Detta skulle innebära att kvinnorna svarade för 2/3 av saluvärdet, männen för 1/3. Även om till männens produktion måste läggas transportarbete, anskaffning av vissa basresurser som husbygge, vedfång m.m. ger oss dylika tankeövningar ett visst perspektiv på olika insatser verkningsgrad i familjeekonomin. På ekonomispråk skulle vi säga att för samma utbyte kräver jakt betydligt större faktorinsatser än smörtillverkning.

Fångst och jakt var männens sysselsättning. Det var ett hårt och ofta ensamt liv. Men lika hårda och förenade med den dagliga försörjningen av barnen var kvinnornas villkor. Jakten skapar legender; det gör inte smörtillverkning. Men i det långa loppet har smöret stått för välståndsökningen.

Rolf Kjellströms genomgång har givit oss en gedigen sammanfattning av åratals upptecknarböda av flera generationers insamlare. Han borde som en fortsättning ges tillfälle att närmare penetrera och belysa det vidare ekonomisk-ekologiska sammanhang, inom vilket den sydappländska fångsten och jakten var en så viktig del.

Avslutningsvis må några ord sägas om bokens formgivning. Den gör tyvärr inte illustrationerna rättvisa. Det är svårt att finna någon genomtänkt princip för layouten av text contra bilder och bildtexter. Förutom att en strängare sovring av illustrationerna nog inte skadat, har uppslagen ofta blivit alltför hoppackade. Och varför alla dessa svarta ramar? Många bilder kippar efter andan; även de behöver luft för att överleva. Fotografierna ger en god tidsstämning, men somliga är så mörka och murriga att de bestulits på allt informationsinnehåll – om det nu beror på papperskvaliteten eller framkallningen. Här får allt Nordiska museet rycka upp sig. Ett arbete som bedrivits i ett decennium är värt att få bli redovisat i en lockande och textstödande form.

Sune Björklöf